

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Висвітлюються основні етапи освітньо-доброчинної діяльності відомої родини підприємців-поміщиків Терещенків в Україні у другій половині XIX — по ча тку XX ст. На конкретних прикладах розгляда сться їхній внесок у заснування, життєдіяльність та опікування початкових училищ при власних цукро заводах, багатьох загальноосвітніх, технічних і комерційних та мистецьких навчальних закладів усіх рівнів у м. Глухові і, насамперед, у м. Києві. Підкреслюється значення такої діяльності Терещенків як продовжувачів духовних традицій нашого народу у благородній справі становлення та розвитку освіти й куль тури в Україні.

Яскравим феноменом в освітньо-духовній сфері українського суспільства другої половини XIX — початку XX ст. була діяльність відомої родини підприємців-поміщиків та благодійників і меценатів Терещенків. Їхня діяльність розгорталася в руслі широкого доброчинницького руху, що спирався на вікові духовні традиції народу і набув значного розвитку в означений період в міських центрах України, насамперед, у Києві [1].

Вже з часів Київської Русі державні і релігійні діячі, заможні громадяни, згодом братські організації і козацька старшина опікувалися духовністю і культурою українського народу, становленням і розвоєм релігійних та освітніх закладів. Серед них виняткове місце посідає Києво-Могилянська академія — один з перших вищих навчальних закладів у Східній Європі. Так, серед найвідоміших піклувальників Академії слід назвати митрополита Петра Могилу, гетьмана Івана Мазепу, шляхтянку Єлизавету Гулевичівну та ін. Їхня доброчинна й організаційна діяльність зіграла величезну роль у становленні і плідній роботі цього освітнього і наукового центру України, який сприяв боротьбі проти національно-культурного гніту українського народу, піднесенню наукового, духовного і культурного життя та зміцненню міжнародних зв'язків України у тих непростих політичних та економічних умовах, що склалися у XVII—XVIII ст. [2]

Після остаточної інкорпорації Росією більшості українських земель, посилення русифікаторської політики імперської влади щодо українців традиції національної духовності все ж продовжували жити також через благо-

дійництво і меценатство кращими представниками тодішньої генерації української еліти: дворянством і торгово-підприємницьким класом, особливо останнім, з його значними матеріально-фінансовими можливостями. В цьому контексті діяльність П. Г. Галагана, родин Тарновських, Ханенків, Симиренків, Терещенків та інших українців заслуговують належної уваги з боку нащадків-співвітчизників.

Терещенки вели свій родовід від козаків Глухівщини. Сходження до вершин підприємництва розпочали з першої половини XIX ст. і вже наприкінці століття стали однією з найзаможніших родин в Україні. Одночасно вони заявляють про себе і значними доброчинними справами в багатьох сферах громадського життя тогочасного суспільства. Особливий слід на освітньо-благодійницькій ниві серед Терещенків залишили Микола Артемович, його сини Іван та Олександр, а також брат Федір Артемович, хоча й інші члени родини, як чоловіки, так і жінки теж докладали чималих зусиль на теренах просвітництва.

Родина Терещенків брала активну участь у розв'язанні освітніх проблем на всіх рівнях, у тому числі й початковому. Так, за підрахунками автора, при 7 найбільших цукро заводах, що належали Терещенкам на початку XX ст., постійно працювали початкові народні училища для дітей службовців і робітників, і це — без урахування тих багатьох сільських шкіл, які отримували від господарів-цукро заводчиків грошові субсидії і будівельні матеріали для своєї життєдіяльності. Зокрема, при Михайлівському

заводі на Глухівщині у 80-ті роки XIX ст. Микола Артемович побудував початкове училище, яке також відвідували діти з навколишніх сіл. Хоча школа і вважалася земською, утримувалася вона виключно на кошти підприємця [3]. При Андрушівському заводі на Житомирщині з 1871 р. існувало початкове однокласне училище, яке утримувалося за рахунок Терещенків і сільської громади, де навчалася близько 150 дітей. У 1900 р. воно було перетворене на двокласне — підвищеного типу, завдячуючи Олександрі Миколайовичу Терещенку [4].

В усіх початкових школах діти безкоштовно навчалися і користувалися підручниками. Підприємці при цьому вчителю надавали платню, іноді — ще й квартири. При школах також відкривали бібліотеки.

Багато Терещенки зробили для розвитку освітніх закладів у рідному повітовому місті Глухові. Так, у 1870 р. М. А. Терещенко, як міський голова і земський діяч, брав активну участь у перетворенні місцевого повітового училища в чотирикласну чоловічу прогімназію і став її почесним попечителем [5]. У 1889 р. він дарує свій капітал на перетворення навчального закладу в повну гімназію [6]. Через три роки на його ж кошти при гімназії було споруджено пансіон на 40 вихованців, квартиру інспекторові, гімназійну церкву [7]. У 1894 р. Микола Артемович виділив 100 тис. крб. вже на перетворення жіночої прогімназії в повну восьмикласну гімназію і спорудження для неї власного приміщення [8].

Ще раніше, у 1874 р., теж за його участю, в Глухові було засновано учительський інститут і при ньому — зразкове міське училище [9]. Інститут готував викладачів для міських початкових училищ, більшість студентів якого були вихідцями з незаможних верств населення.

Діти з бідних родин також мали змогу отримати початкову професійну освіту у Глухівському ремісничому училищі ім. М. А. Терещенка, яке на межі століть було побудоване й обладнане за власний кошт благодійника [10]. Його брат, Федір Артемович, врахувавши зростаючі потреби глухівчан у початковій освіті, у 1891 р. започаткував училище, яке отримало назву "Міське трикласне училище Федора Терещенка". Засновник надав закладові приміщення і капітал на його утримання в 110 тис. крб. [11]. В ньому отримували безкоштовну освіту діти бідняків, а першочерговим правом при вступі користувалися вихованці дитячого притулку, раніше заснованого братами Терещенками.

Одночасно члени родини опікувалися багатьма освітніми закладами м. Києва (куди Терещенки у середині 70-х років XIX ст. пересе-

лилися на постійне місце проживання). Насамперед, це стосується середніх і вищих навчальних закладів. Так, у 1876 р. М. А. Терещенко довічно стає старостою Миколаївської церкви при 1-й чоловічій гімназії. З 1881 до 1888 р. — він уже почесний попечитель гімназії [12]. Коли в травні 1897 р. розпочалося спорудження приміщення 4-ї чоловічої гімназії разом з церквою, то Микола Артемович пожертвував на цю справу найбільше коштів серед приватних осіб [13].

Саме йому мала завдячувати своїм існуванням 5-а чоловіча гімназія. У 1882 р. доброчинець пожертвував 100 тис. крб. з умовою, щоб на ці гроші було відкрито, згідно з рішенням міської думи, восьмикласну чоловічу гімназію на Печерську [14].

Його син, Олександр Миколайович, активно продовжував справу свого батька. Так, з 1883 до 1895 року він був почесним попечителем 3-ї чоловічої гімназії, а потім очолив опікунство 1-ї гімназії. При ній він заснував три стипендії із загальним фондом у 25 тис. крб.; у 1905 р. він облаштував дитячий санаторій в с.Плюти поблизу Києва з метою оздоровлення учнів київських гімназій [15].

Ще у 1899 р. Микола Артемович пожертвував 150 тис. крб. на будівництво й утримання зразкового Київського міського училища з чоловічим і жіночим відділеннями на 300 учнів. А завершив розпочату батьком справу син Олександр. Зокрема, він подарував майбутньому освітньому закладу ділянку землі на Подолі та до того ж ще значний капітал на його утримання, що в підсумку становило загальну суму витрат Терещенків 425 тис. крб. [16]. У 1907 р. чоловічому і жіночому училищам було присвоєно ім'я М. А. Терещенка, що розмістилися в одній будівлі по вул. Ярославів Вал, 40 (в цьому приміщенні тепер — Інститут театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого).

Федір Артемович Терещенко з 1881 р. довічно (до 1894 р.) виконував обов'язки почесного попечителя 2-ї чоловічої гімназії. Тільки за перші п'ять років опікунства він пожертвував понад 10 тис. крб. на добудову гімназії, навчальні посібники, учнівську бібліотеку, фінансову підтримку гімназистів незалежного походження [17].

Протягом майже двадцяти років почесним попечителем Київського реального училища був старший син Миколи Артемовича — Іван Миколайович, який крім цього деякий час також виконував обов'язки почесного попечителя Київського Олександрівського ремісничого училища [18].

Та найголовнішою справою життя Івана Миколайовича була Рисувальна школа, яку в

1876 р. заснував його земляк, художник Микола Іванович Мурашко. Навчальний заклад утримувався на кошти мецената, який за чверть століття його існування пожертвував близько 150 тис. крб. [19]. Рисувальна школа Мурашка відіграла значну роль у розвитку художньої освіти в Україні і підготувала цілу плеяду відомих українських митців: Г. Дядченка, М. Пимоненка, Г. Світлицького, І. їжакевича, М. Жука, М. Глобу та ін.

Родина Терещенків взяла активну участь і у відкритті Київського політехнічного інституту, заснованого восени 1898 р. До комітету по його створенню входили, серед інших, вищезгадані М. А., І. М. та О. М. Терещенки. На спорудження КПІ понад третини коштів (1 млн крб.) було зібрано за рахунок приватних і громадських пожертвувань, серед яких найбільші зробили Терещенки. Так, Микола Артемович та його сини виділили 150 тис. крб., а спадкоємці Ф. А. Терещенка — 15 тис. крб. [20]. Ще один відомий член родини — Михайло Іванович Терещенко у 1912 р. пожертвував 50 тис. крб. для перетворення музичного училища на консерваторію [21].

Значну увагу приділяли Терещенки і розвиткові початкової професійної та комерційної освіти в Києві. Зокрема, у 1896 р. було відкрито комерційне училище, засноване Купецьким товариством. Одним із перших, хто надавав кошти до стипендіального фонду, був М. А. Терещенко. Він пожертвував 30 тис. крб. на заснування 12 стипендій для незаможних учнів [22].

Того ж року було засновано Товариство поширення початкової комерційної освіти, яке спочатку очолив М. А. Терещенко, а потім — його зять Б. І. Ханенко. Саме на кошти Миколи Артемовича та інших членів родини Терещенків були побудовані й утримувалися чоловіча та жіноча трирічні торговельні школи з торговими класами для дорослих. До останніх днів життя благодійник приходив на допомогу товариству в усіх його починаннях і за цей час пожертвував

330 тис. крб. з єдиною умовою: "надання можливості отримати освіту в навчальних закладах Товариства дітям бідного населення Києва" [23].

Члени родини Терещенків робили свої добродієчні внески також для заснування в Києві на початку ХХ ст. електромонтажних курсів, художньо-ремісничої майстерні друкарської справи — перших на той час у Російській імперії. Вони були членами багатьох товариств допомоги бідним учням і студентам, перераховували значні капітали на заснування стипендій при вищих і середніх навчальних закладах, фінансували будівництво гуртожитків і їдалень для студентів [24].

Зрештою, багато ще освітніх закладів в Україні відчули благодійницьку турботу і допомогу з боку великої родини Терещенків та кожного з її членів зокрема. Головною рисою діяльності благодійників було те, що вони, спираючись на духовні традиції нашого народу, гостро відчували і брали на себе вирішення суспільних потреб відповідно до зростаючих вимог часу щодо виховання та формування освічених громадян тогочасного українського суспільства, фахівців для сфер матеріального виробництва та духовної культури.

Терещенки були засновниками десятків і покровителями ще більшої кількості навчальних закладів в Україні. Вони надавали матеріальну і моральну підтримку дітям з незаможних родин, відкриваючи і вказуючи їм широку дорогу до належного місця в суспільстві.

Завдячуючи Терещенкам, повітове місто Глухів стало значним освітньо-культурним центром тодішньої Чернігівщини. Проте на особливе місце та глибоку шану заслуговує їхня освітньо-доброчинна діяльність у місті Києві.

Загалом просвітницька діяльність родини Терещенків і сьогодні слугує народові України, який пам'ятає і вшановує своїх славетних співвітчизників, діячів у великій і благородній справі становлення і розвитку духовності, освіти й культури в Україні.

1. *Ступак Ф. Я.* Благодійні товариства Києва (др. пол. ХІХ — поч. ХХ ст.). — К.: Хрещатик, 1998, — С. 42.
 2. *Семчишин Мирослав.* Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. — 2-е вид., фототипне. — К.: АТ "Друга рука": МП "Фенікс", 1993. — С. 118—119, 162.
 3. Свод постановлений Глуховського земства по народному образованию за 1865—1895 гг. — Чернигов, 1899. — С. 161.
 4. Киевлянин. — 1899. — 16 декабря. — № 347. — С. 3.
 5. Свод постановлений Глуховського земства по народному образованию за 1865—1895 гг. — С. 316.
 6. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі — ЦДІАУ), ф. 707, оп. 307, спр. 69, арк. 5.

7. ЦДІАУ, ф. 707, оп. 178, спр. 54, арк. 5.
 8. ЦДІАУ, ф. 707, оп. 145, спр. 39, арк. 1.
 9. Свод постановлений Глуховського земства по народному образованию за 1865—1895 гг. — С. 329.
 10. ЦДІАУ, ф. 707, оп. 65, спр. 51, арк. Па, 37.
 11. ЦДІАУ, ф. 830, оп. 1, спр. 1390, арк. 46.
 12. *Ковалинский В. В.* Меценаты Киева. — К.: Кий, 1998. — С. 264.
 13. Памятная записка о Киевской 4-й гимназии. — К., 1899. — С. 72.
 14. Киево-Печерская гимназия. Отчет о состоянии гимназии за 7-й период ее существования (1885—1892). — К., 1892. — С. VI.

15. Столетие Киевской первой гимназии (1809—1811—1911): В 3 т.— К., 1911,—Т. 1.— С. 188.
16. Державний архів міста Києва (далі — ДАК), ф. 163, оп. 7, спр. 379, арк. 119; ЦДІАУ, ф. 707, оп. 227 (1899), спр. 103, арк. 10—11.
17. ДАК, ф. 81, оп. 43, спр.8, арк. 1; 17 зв.
18. Ковалинский В. В. Меценаты Киева.— С. 301.
19. Киевлянин.— 1900.— 23 октября.— № 294.— С. 2.
20. Ц-овский В. Киевский политехнический институт императора Александра II. Издание Ф. А. Иссерлиса.— К., 1898.— С. 12, 37—38.
21. Киевлянин.— 1912.— 12 октября.— № 283.— С. 3.
22. ДАК, ф. 163, оп. 8, спр.73, арк. 275.
23. Десятилетие Общества распространения коммерческого образования в г. Киеве (1896—1906).— К., 1906.— С. 5—7, 10.
24. Донік О. Просвітницька діяльність родини Терещенків в Україні // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. Випуск 4.— К, 2000.— С. 37.

Donik O.

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE TERESCHENKOS IN A CONTEXT OF SPIRITUAL HERITAGE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

The milestone of enlightened activity of the known businessmen-landowners Tereschenkos in Ukraine in second half of the XIX — beginning XX century is illuminated. On concrete examples their contribution to the basis, habitability and guardianship of initial schools is esteemed at own sugar-refinery, many general educational, technical, commercial and artistic educational institutions of all levels in Gluhov town and, first of all, in Kyiv. The value of such Tereschenko's activity is stressed, as continuators of spiritual traditions of our people in noble business of formation and development of education and culture in Ukraine.